

FILOZOFSKA FAKULTETA

UVOD V PRAGMATIKO

Oddelek za slovenistiko – 1. letnik

januar 2010

UVOD

KAJ JE PRAGMATIKA?

SPLOŠNA DEFINICIJA:

- gr. pragmatikos: delo, delovanje, dejanje,
- opis jezika v rabi (v konkretnem govornem položaju),
- znanstvena disciplina, ki raziskuje odnos med jezikom in človeško dejavnostjo
- proučevanje jezikovne rabe – proučevanje jezikovnih fenomenov z vidika značilnosti in procesov njihove rabe (*Verschueren*)

Moderna raba pragmatike sega v leto 1938 in se pripisuje filozofu Charlesu Morrisu:

MORRISOVA DEFINICIJA PRAGMATIKE (1938):

»Izraz pragmatika označuje vedo o razmerjih med znaki in njihovimi interpreti. ... Ker večino, če ne celo vse znake interpretirajo živa bitja, lahko pragmatiko dovolj natančno opredelimo taki, da rečemo, da proučuje biotične vidike semioze, se pravi, vse psihološke, biološke in sociološke fenomene, ki so navzoči pri delovanju znakov.«

Charles Morris razlikuje med sintakso, semantiko in pragmatiko glede na tri korelate:

- znake
- predmete, na katere se znaki nanašajo
- interprete teh znakov

SINTAKSA (skladnja): Proučuje razmerja med znaki znak ↔ znak

SEMANTIKA (pomenoslovje) : Proučuje razmerja med znaki in predmeti znak ↔ zunajjezikovne dejanskosti

PRAGMATIKA: Proučuje vsa razmerja med znaki in njihovimi uporabniki oz. interpreti znak ↔ uporabnik

»Sintaktična pravila določajo znakovna razmerja med nosilci znakov; semantična pravila nosilce znakov povezujejo z drugimi predmeti; pragmatična pravila določajo, s katerimi pogoji, ki zadevajo interprete, je nosilec znaka znak. Katero koli pravilo, ki je trenutno v rabi, deluje kot vrsta vedenja, zato v tem smislu v vseh pravilih obstaja pragmatična sestavina.«

Morris je to razčlenjeno teorijo povzel po filozofu **Piercu**, ki je opredelil tri smeri semiotike (sintaksa, semantika, pragmatika).

Morris je opazil, da raba jezika vodijo pravila, ki jih imenujemo PRAGMATIČNA PRAVILA. Za primer navaja UKAZE, s katerimi želimo naslovnika pripeljati v akcijo, poleg tega je ukaz vezan na konkretne okoliščine (med tvorcem in naslovnikom mora biti socialno razmerje, ki tvorcu omogoča izrekat take oblike). Gre za veledni naklon v sedanjiku, ki ima skladnike, ki ga ločujejo npr. od želje...

Pragmatiko je še razširil, vanjo je vključil še 3 pojave:

SOCIOLOŠKE: gre za različne odnose družbe do jezika sem sodijo različna vprašanja jezikovnega preklapljanja, različnih registrov, žanrov ... (vprašanja, s katerimi se ukvarja sociolingvistika),

BIOLOŠKE: težave, ki nastanejo po poškodbi, bolezni pri branju in pisanju. Gre za tiste vsebine, ki jih raziskujeta psiho- in nevrolingvistika,

PSIHOLOŠKE: kako spoznavne strukture vplivajo na rabo jezika, s tem se ukvarja psiholingvistika.

Tako razširjanje je bilo v skladu z BEHAVIORISTIČNO TEORIJO. Vendar pa je tako poimenovanje širše od današnjega, saj se z naštetimi pojavi ukvarjajo sociolingvistika, psiholingvistika in nevrolingvistika.

Jezikovna sredstva so omejena z okoliščinami, če pa jih uporabimo zunaj teh okoliščin se lahko spremeni pomen.

V 70ih letih se pojavijo tudi druge definicije pragmatike:

FILLMOROVA DEFINICIJA PRAGMATIKE 1974:

Definira jo kot odnos, ki združuje jezikovne oblike, sporočanje funkcije in kontekst. Z enim sredstvom lahko opravljamo več funkcij, npr. trditev je lahko očitek, prošnja, vprašanje ... (*Ali imate uro?* → *Odgovor?* → *Odvisen od konteksta*)

LEVINSONOVA DEFINICIJA PRAGMATIKE 1983:

Levinson je v svojem delu PRAGMATIKA (1983) zapisal najširšo definicijo: »Tisti, ki želi vedeti, kaj je pragmatika, naj opazuje pragmatika pri delu (tako bo videl področja dela).«

Področja pragmatike:

- deikti
- govorna dejanja
- predpostavke
- pogovorne aplikacije
- pogovorne strukture

LEECHOVA DEFINICIJA PRAGMATIKE (1983)

G.N. Leech tri, da sta pomenoslovje in pragmatika komplementarni vedi znotraj jezikoslovja; razumevanje jezika je nepopolno če ne poznamo obeh. Pravilno stališče do jezika je hkrati *funkcionalno* in *formalno*.

VERSCHUERENOVA DEFINICIJA PRAGMATIKE 1999:

V okviru pragmatike ne moremo govoriti o znanstveni disciplini, ampak o PRISTOPU, ki uporablja metode, da razloži pojave na različnih ravneh.

S pragmatičnega stališča proučujemo predvsem nadstavčne enote, kot so teksti, konverzacije in diskurz na splošno – proizvodi rabe jezikovnih sredstev, ter slog, zvrst, argumentativni vzorci ipd., ki se jih zunaj konteksta rabe sploh ne da definirati. Na kateri koli ravni strukture ni pravzaprav nobenega jezikovnega fenomena, ki bi ga lahko z vidika pragmatike zanemarili.

ZAČETKI PRAGMATIKE

F. DE SAUSSURE bistven akter v **STRUKTURALIZMU**; razlika med jezikom in rabo:

kompetenca : performanca
zmožnost, poznavanje pravil raba, jezikovno vedenje, udejanjanje pravil

Ženevski strukturalizem

Osrednja osebnost je de Saussure. Saussure je razlagal, da jezik lahko obstaja samo v skupnosti in ga nihče ne more do popolnosti obvladati (Noam Chomsky v nasprotju s tem zagovarja "rojenega govorca" kot idealnega govorca). Jezik je zanj sredstvo sporazumevanja – koherenten sistem znakov; v sporazumevalni verigi je *kod*, udejanjanja pa se kot *govor*.

(CHOMSKY jezikovni sistem : raba *N. Chomsky v svoji generativni gramatiki zanemara naravo jezika in okoliščine. Jezik je neodvisen od rabe, funkcij in uporabnika, ki so mu splošna načela jezika že prirojena*)

Praški strukturalizem (Praški lingvistični krožek) – češko funkcijsko jezikoslovje

V tej (praški) šoli je pomembna teorija zvrstnosti – o njej ne moremo govoriti brez teorije rabe.

V. Mathesiusa – utemeljitelj členitve po aktualnosti, Firbas, Daneš (nadaljuje Mathesiusovo delo), Sgall

Michael A.K. Halliday angleški jezikoslovec, ki je osmisli funkcijsko jezikoslovje (utemeljitelj angleške funkcijske šole), čemu služijo verbalna sredstva

⇒ funkcijski pristop k jeziku poskus iskanja ciljev, ki jim jezik služi, kako so uporabniki jezika zmožni te cilje doseči v štirih spoznavnih dejavnostih:

branje – poslušanje

pisanje – govorjenje

Paul Grice pomen stavka (*izrečeni pomen*) : pomen izreka (*sporočeni pomen*)

⇒ razmerje med jezikom in kontekstom

ZAČETKI PRAGMATIKE NA SLOVENSKEM

Pri nas se je pred Austinom s performativi ukvarjal slovenski slovničar Stanislav **Škrabec**. V slovenščini je problematika performativnosti povezana z glagolskim vidom. Sedanjost izražamo z nedovršniki (*pišem*). Dovršni sedanjiki ne pomenijo prave sedanjosti (*pridem* pomeni toliko kot *prišel bom*). Naši jezikoslovci so opazili tudi dovršne sedanjike, ki pomenijo pravo sedanjost, a so se prepirali, ali gre tu za domači ali nemški način izražanja. Škrabec se je zavzemal, da izvršilniki ustrezajo slovenskemu jezikoslovnemu čutu. Navajal je izvršilnike s področja verskih obredov (*odvežem te grehov, odpovem se hudiču*). Postavi teorijo PRAPERFOMATIVA (govoril je o učinkovitih glagolih).

PRAGMATIČNO STALIŠČE / PERSPEKTIVA

Vprašanje pragmatike: **Kako uporabljamo jezikovna sredstva?** Pragmatika torej ni še ena sestavina jezikovne teorije, temveč ponuja drugačen *pogled* na jezik.

Nekatere jezikovne strukture je primerneje proučevati z vidika pragmatike, kot pa z vidika jezikovnih sredstev. npr:

- teksti- konverzacije- diskurz na splošno	}	nadstavčne enote	proizvodi rabe jezikovnih sredstev

⇒ Onkraj glasov, besed in stavkov obstajajo argumentativni vzorci, slogi zvrsti, ipd., ki jih zunaj konteksta rabe sploh ne moremo definirati.

Vsekakor pa na katerikoli ravni strukture ni nobenega jezikovnega fenomena, ki bi ga z vidika pragmatike lahko zanemarili:

RAVEN FONOLOGIJE: npr. antropološki lingvist odkrije, da člani kakšne skupnosti prilagajajo fonološki sistem svojega jezika temu, ali komunicirajo s člani iste skupine ali ne. Taka ugotovitev je povezana s fenomenom rabe, torej je v bistvu pragmatična, čeprav obstaja na strukturni ravni, ki nedvoumno sodi na področje fonologije. Drug primer so govorniki dialektno razčlenjenih jezikov, ki so v otroštvu govorili lokalni dialekt, s formalnim izobraževanjem pa so prevzeli standardno različico jezika; v poklicnem okolju

večinoma uporabljajo drugačno različico kot v krogu svoje družine. Tovrstne variacije pa ne obstajajo le na glasovni ravni, temveč gre lahko tudi za morfološke, leksikalne, sintaktične izbire.

RAVEN MORFOLOGIJE: Na ravni morfemov in besed se pragmatične omejitve in implikacije kažejo pri nekaterih vidikih oblikotvornih vrst, kot so sestavljanje in izpeljevanje (združevanje prostih morfemov, kot je naprimer *rek* in vezanih morfemov, kot sta npr. predponi *ne-* in *iz-* in pripona *-ljiv*, v besede, npr. *neizrekljiv*), zlaganje / širjenje besedišča s tvorjenjem novih besed (npr. *avto + cesta = avtocesta*) in celo pri vidikih pregibanja (spreminjanja oblike besed glede na slovnične spremenljivke, kot so čas, število, sklon, spol,...).

Razmerje med osnovo in obrazilom v parih sestavljenk *hvaležen* in *nehvaležen*, *prijazen* in *neprijazen*, *zakonit* in *nezakonit*:

ne- hvaležen } Če bi bilo razmerje obratno, bi bil osnovni leksem "nehvaležen" iz njega pa bi z nikalno
ne- prijazen } predpono sestavili besedo s pomenom "hvaležen". Vzrok, da temu ni tako, je v sistemu
ne- zakonit } socialnih norm, ki poudarja potrebo po hvaležnosti, prijaznosti, zakonitosti in podobno.

Normativnost je včasih lahko celo tako močna, da prevlada nad logiko (primer: angleška beseda *unloosen*, ki je izpeljanka iz nikalne predpone *un-* in prostega morfema *loosen* (ta pomeni *odpeti, odvezati*) in ne pomeni "pripeti", temveč "odpeti".)

Tudi izpeljanke včasih zahtevajo pragmatično razlago, npr. pomanjševalnice.

Pragmatična načela in omejitve veljajo tudi za:

- zlaganje besedotvorna vrsta. Pragmatična načela in omejitve pri zlaganju zadevajo možnost interpretacije in dosegljivost konteksta. npr. zloženka *desetletnica* lahko opisuje "deseto obletnico" ali "deset let staro deklico". Da jo lahko uspešno interpretiramo, potrebujemo več specifičnih kontekstualnih podatkov. Tak primer je tudi zloženka *vlečkonosec*, ki bi potrebovala zelo specifičen skupni kontekst, da bi sploh nastala. Že sama oblika nekaterih konvencionalnih zloženek je pogosto rezultat procesov, ki so v bistvu pragmatični.
- slovnične izbire morfemov
- sintakso isto stanje lahko opišemo z različnimi sintaktičnimi strukturami; *Janez je razbil kipec*, *Kipec je bil razbit s strani Janeza*, *Kipec je bil razbit*, *Kipec se je razbil*. Čeprav so si te izrazne oblike na prvi pogled približno enakovredne, so pogoji njihove rabe različni. S pragmatičnega vidika nas zanima kaj je bilo na ravni strukture dano na prvo mesto (osebek), saj s tem tvorec besedila oceni, kaj je za poslušalca pomembnejše.
- raven pomena besed raziskuje jih leksikalna semantika. Takoj ko besedo uporabimo, moramo upoštevati več kot le njen slovarski pomen. V preprostem stavku, kot je npr. *Vrata so se odprla* ima lahko glagol *odpreti* različne pomeni, odvisne od fizičnega konteksta (brez natančnejših podatkov ne vemo, ali so se vrata odprla sama od sebe ali pa jih je odprl nekdo, ki ga govorec ni videl. To pomeni, da morebitni človeški dejavnik ni mogel biti na isti strani kot govorec). Številnih besed ne moremo niti razumeti, če ne upoštevamo vidikov poznavanja stvarnosti. S tem procesom lahko pomen postane dostopen po stopnjah. Predpostavljamo lahko, da danes večina ljudi brez težav interpretira izraz *živalski vrt*, in *vlak smrti*, čeprav mora v slednjem primeru vedeti, da gre za vrtiljak v zabaviščnem parku. Izraza *psihiatrične babice* v naslovu časopisnega članka, pa ne moremo povsem uspešno interpretirati oz. razumeti, dokler ne preberemo celotnega članka.

Zakaj vse te fenomene in številne druge opisujemo kot "pragmatične"?

⇒ To je neposredna posledica tega, da pragmatiko brezkompromisno definiramo kot proučevanje jezikovne rabe.

ODNOS DO DRUGIH VED

Po temeljni definiciji pragmatike je težko začrtati meje med pragmatiko in nekaterimi drugimi področji lingvistike, kot so diskurzivna analiza, sociolingvistika in konverzijska analiza. Prav tako jo ne moremo vključiti med tradicionalne sestavine jezikovne teorije. Glavno vprašanje pragmatike je *Kako uporabljamo jezikovna sredstva?*, torej pragmatika ponuja pogled na jezik.

Na kateri koli ravni strukture ni pravzaprav nobenega jezikovnega fenomena, ki bi ga lahko z vidika pragmatike zanemarili.

INTERDISCIPLINARNOST

Pragmatično stališče je po definiciji interdisciplinarno. Ker jezikovna pragmatika raziskuje, kako ljudje uporabljajo jezik, to pa je oblika vedenja oziroma socialnega dejanja, je razsežnost, ki nam jo pomaga razumeti pragmatično stališče, povezava med jezikom in človeškim življenjem na splošno. To je tudi razlog, da je pragmatika najmočnejša povezava med lingvistiko in drugimi humanističnimi in družbenimi vedami.

Pragmatika ni le zunaj kontrastne skupine (fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa, semantika), temveč ne pripada niti skupini interdisciplinarnih področij (nevrolingvistika, psiholingvistika, sociolingvistika, antropološka lingvistika). Vsako od teh področij ima svoj *korelacijski predmet*, glede na katerega proučuje jezik. Pragmatiki pa, tako kot temeljne enote analize, ne moremo pripisati niti specifičnega korelacijskega predmeta.

Pragmatika je torej stičišče interdisciplinarnih raziskovalnih področij ved, povezanih z jezikom, in predstavlja povezavo med njimi in sestavinami lingvistike jezikovnih sredstev.

⇒ Pragmatika je torej splošen kognitivni, socialni in kulturni pogled na jezikovne fenomene, ki je povezan z rabo teh fenomenov v oblikah vedenja.

JEZIK IN JEZIKOVNA RABA

Prvi primer (1):

Odlomek iz pogovora na večerji v Študijskem in konferenčnem centru Rockefellerjeve fundacije v italijanskem mestu Bellagio

1. Debby: A si danes kam šel?
2. Dan: Ja, šla sva dol v Como. Tja grede z avtobusom, nazaj pa s hidrogliserjem.
3. Debby: Je tam kaj videti?
4. Dan: Mogoče ni ravno najbolj zanimivo italijansko mesto, ampak vredno obiska.
5. Debby: Mogoče bom tudi jaz naslednjo soboto naredila ta izlet.
6. Jane: Kaj misliš s tem, da *mogoče* ni najbolj zanimivo italijansko mesto?
7. Jack: On misli *gotovo* ne najbolj zanimivo ...
8. Dan: Samo vljuden hočem biti ...

Drugi primer (2):

Začetni stavek uvodnika v publikaciji Svet v letu 1996, ki jo je konec leta 1995 izdal The Economist v zbirki letnih publikacij z enako temo.

Leto 1996 bo leto blaginje in miru.

DEIKTIČNOST

DEIKTI izrazi s kazalno vlogo – spreminjajo svoj pomen glede na to kdo jih uporablja / kdo je v deiktičnem središču. Pomen pridobijo šele v kontekstu.

Izjave se nanašajo na stvarnost, oz. na to, kar dojemamo kot stvarnost – vsaj na dva različna načina. Razmerje je lahko opisno, ali pa zadeva umeščanje izjave v stvarnost, ki jo obkroža.

Ta "zasidranost" jezika v stvarnosti, ki jo jezik doseže s "kazanjem", na spremenljivke v nekaterih razsežnostih stvarnosti, je bil eden od prvih fenomenov, ki ga znanstveno raziskovanje jezikovne rabe ni moglo prezreti. Ta fenomen se imenuje deiktičnost, "kazalniki" pa se imenujejo indeksikalni izrazi ali indeksikali. Pri tem pa so navzoče štiri temeljne razsežnosti:

- čas
- prostor
- družba (zlasti sogovorniki)
- diskurz (potekajoča jezikovna dejavnost)

1. ČASOVNA DEIKTIČNOST

čas = relativna kategorija

ČASOVNI DEIKTI → deiktičnih izrazov ne moremo interpretirati na podlagi njihove navidezne vrednosti. Zato ni samodejne povezave med izbirami referenčnih točk, ki kažejo na glagolski in stvarni čas. Spremenljivke v časovni razsežnosti torej nimajo absolutne vrednosti.

Zaznamovalci časovne deiktičnosti v zgoraj navedenih primerih so: *danes*, *preteklik si šel*, *preteklik šla sva*, *prihodnjik bom naredila*, *naslednjo soboto*, *leto 1996* in *prihodnjik bo*.

Že samo določitev *deiktičnega središča*, referenčne točke, s katere gledamo na določeno razsežnost (v primeru časa je to *ponavadi zdaj*), so potrebni podatki o *deiktičnem kontekstu*. Tako pomena izraza *danes* in izrazom *naslednjo soboto*, ne moremo natančno razumeti, če ne poznamo časa pogovora. Da bi lahko izrazu *danes* dali polno časovno vsebino, bi morali poznati datum pogovora. Podobno je *leto 1996* zelo konvencionaliziran izraz za navajanje časovnega obdobja in v kombinaciji s *prihodnjikom bo* nakazuje, da mora biti deiktično središče pred letom 1996 ali v začetku tega leta.

2. PROSTORSKA DEIKTIČNOST

Ločimo 2 koncepta prostora:

- relativni → gre za uporabo tistih sredstev, katerih pomen se spreminja glede na deiktično središče (izrazi brez splošne reference),
- absolutni → gre za opisovanje prostorskih dimenzij, pri čemer uporabljamo kategorije, katerih pomen se ne spreminja glede na to, kdo je v deiktičnem središču (pr. smeri neba)

Prostorsko deiktičnost zaznamujejo *kam*, *šel v*, *šla dol v*, *Como*, *tja grede* in *nazaj grede*, *tam*. V samem diskurzu ni navedeno deiktično središče, študijski in konferenčni center v Bellagiu, za katerega vemo le, če poznamo stvarni kontekst. Toda govorci sklepajo, da obstaja kontekstualno nedvoumni *tukaj*. Izbira glagola *iti* namesto *pri* kaže na gibanje stran od prostorske referenčne točke, ki je običajno pri govorcu ali govoricah ali pa pri ljudeh, ki so predmet diskurza. Zato je jasno, da *Como* ne more biti deiktično središče / kraj kjer konverzacija poteka; to poudarja tudi "distalni" indeksikalni zaznamovalec *tam*, ki je koreferenčen* z izrazom *Como*.

Relativnost prostorskih deitkov je zelo očitna v prvem primeru (2). Morda je prvotni razlog za izbiro izraza *šla sva dol v Como* zemljepisna orientacija, zaradi katere so južnejši kraji na zemljevidih tradicionalno nižje od severnejših. Como je dejansko južno od Bellagie. Morda je pomembno tudi to, da je Študijski in konferenčni center v Bellagiu na vrhu hriba, medtem ko je Como na višini Comskega jezera.

V drugem primeru pa se zaradi odsotnosti kakršnih koli specifičnih prostorskih deitkov kaže to, da ima govorec opisano stanje za splošno, lokacija pa je "kjer koli". To interpretacijo kontekstualno podpira tudi naslov publikacije, iz katere je stavek, *Svet v letu 1996*.

*korefirajoči izrazi z njimi kažemo na zunajjezikovno dejanskost (študent-bruc, profesor-prfoks, ime-priimek)

3. SOCIALNA DEIKTIČNOST

Socialni deitki besede, s katerimi označujemo razmerja v družbi/družini

Socialna deiktičnost umešča jezik v neposredni interakcijski kontekst rabe. Del tega procesa na najosnovnejši ravni je t.i. *deiktičnost osebe*. V neposredno komunikacijo so vključeni številni socialni akterji, ki so podlaga temeljnega trojnega ločevanja med prvo osebo, ki je deiktično središče socialne razsežnosti, drugo osebo – naslovljencem, in tretjo osebo – "preostalimi". V prvem primeru so dejavne vse tri osebe: izpuščeni *ti* v (1)1, izpuščeni *midva* v (1)2, *jaz* v (1)5, izpuščeni *ti* v (1)6, *on* v (1)7 in izpuščeni *jaz* v (1)8. Raba teh oblik pa ni povsem enostavna, saj z majhnim premikom deiktičnega stališča lahko ena in ista oseba, Dan, postane druga oseba *ti* (1)6 in tretjeosebni "izključenec" *on* v (1)7, čeprav je očitno še vedno ena od treh naslovljenih oseb.

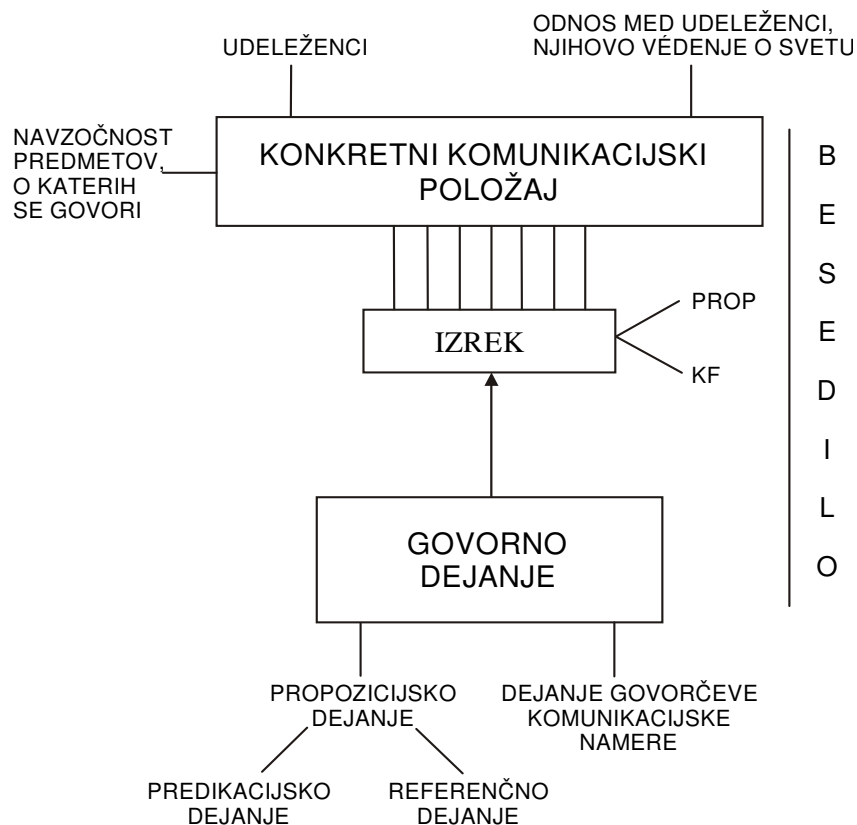
K socialni deiktičnosti sodi tudi fenomen, ki pogosto zadeva izbiro zaimkov in ga imenujemo *deiktičnost odnosa* (navadno ga imenujemo *socialna deiktičnost* v nasprotju z *deiktičnostjo osebe*): gre za rabo indeksikalnih izrazov, ki signalizirajo vidike socialnega statusa, in vljudnostnih oblik, ki lahko izvirajo iz "objektivnega" statusa ali pa tudi ne. Značilni primeri so izbire med formalnimi in neformalnimi oblikami naslavljanja v drugi osebi, ki so na voljo v številnih jezikih, na primer *ti* proti *vi* v slovenščini. K tej oznaki sodijo tudi izdelani sistemi "časovnih nazivov" ali izrazov, ki v številnih jezikih označujejo višji status (ne le zaimkov, temveč tudi nagovornih izrazov, oblik naslavljanja in podobno).

4. DISKURZIVNA DEIKTIČNOST

Ko je diskurz enkrat proizveden, je tudi sam razsežnost, v katero lahko zasidramo izjave. Kadar koli oblika izražanja kaže na prejšnji, sočasni ali poznejši diskurz, gre za *diskurzivno deiktičnost*. Tako *tam* v (1)3 kaže nazaj na *Como*, ki je omenjen v (1)2; *ta izlet* v (1)5 se nanaša na *iti dol v Como*, ki je omenjen v (1)2,... Poseben primer sta *tja* v (1)2 in *tam* v (1)3, ki nista le diskurzivno deiktična, temveč tudi "anaforična*", saj kažeta na koreferenco z izrazom *Como* v (1)2; vsi trije izrazi se nanašajo na isto stvarnost zunaj diskurza. Diskurzivna deiktičnost je lahko tudi "samoreferenčna" ali "povratna, npr. *Tako je zvenela* medtem ko oponašamo glas osebe, o kateri govorimo.

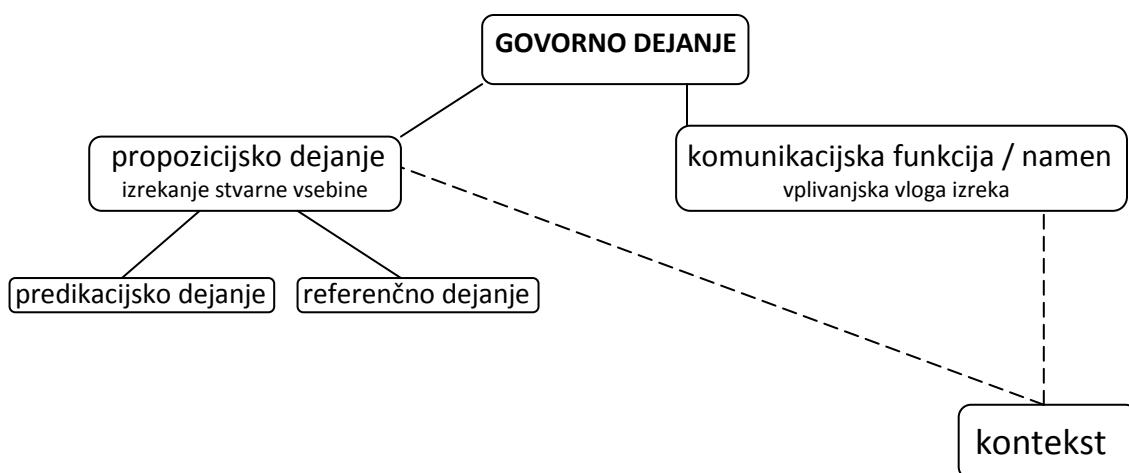
*anaforičen anaforični zaimek *zaimek*, ki obnavlja pomen predhodne besede

GOVORNO DEJANJE

B
E
S
E
D
I
L
O

Govorna dejanja dejanja, ki strukturno ustrezajo stavkom

Govorno dejanje ni enovito (je kompleksno). Sestavlja ga nekaj delnih govornih dejanj, ki pa potekajo hkrati. Da bi bil izrek smiseln in govorno dejanje v celoti uresničeno, se hkrati odvijata propozicijsko dejanje, ki ga sestavljata referenčno in predikacijsko dejanje, ter dejanje govorčeve komunikacijske namere. Obstajajo sicer izreki brez stvarne vsebine, imajo pa komunikacijsko funkcijo.

Komunikacijsko funkcijo lahko tvorci besedila izražajo posredno (izjava je lahko razumljena na več načinov) ali neposredno;

POSREDNO : NEPOSREDNO

- *kdaj se vrnete* – običajno neposr.: želimo vedeti čas vrnitve, posredno npr. v primeru, ko je nekdo že zelo dolgo na obisku in mu s tem želimo povedati, da je že čas da odide.
- *zakaj mi ne bi pomagali* – lahko sprašujemo po vzroku (neposr.), lahko pa izražamo željo, naj pomagajo (posr.)
- *kdo bo pomil posodo* – če je jasno, da jo bo pomil nekdo drug, sprašujemo po točni osebi, ki bo pomila posodo (neposr.), lahko pa pomeni tudi željo, naj nekdo drug pomije posodo namesto nas. (posr.)
- *oče je doma* - lahko pomeni: pospravi sobo (posr.) ali obvešča o prihodu očeta domov (neposr.)

S posrednim izražanjem k.f. dosežemo močnejši učinek (želja : ukaz, vljudnost : nevljudnost).

REFERENČNO DEJANJE

⇒ Referenčno dejanje označujemo kot dejanje, v katerem govorec uporablja jezikovna sredstva, da bi označil zunajjezikovno resničnost / dejanskost. Podobno kot zunajjezikovno resničnost tudi jezikovno resničnost doživljamo, razlikujeta se samo v načinu doživljanja. Izrazi, s katerimi kažemo na to resničnost, imajo referenčno funkcijo. Prvine zunajjezikovne realnosti, ki so s takimi izrazi omejene, določene, so denotati teh izrazov in imajo referenčno funkcijo le v konkretnem izreku.

Uspešnost referenčnega dejanja je odvisna od:

- jezikovnega dejavnika
- pragmatičnega dejavnika

PREDIKACIJSKO DEJANJE

⇒ Uporaba takšnih besed (glagolskih in neglagolskih), ki s svojo pojmovno podobo pomagajo izraziti neko lastnost:

- dejavnost
- statičnost (lastnost v ožjem pomenu besede) - stanje.

To lastnost izrazimo iz sebe na ta način, da projiciramo časovnost in naklonsko razmerje do vsebine sporočenega.

Izrazi, ki so v predikatu, se imenujejo **PREDIKATORJI**. To so tiste besede, s katerimi o predmetu nekaj povemo; Glagolski (*Jan poje.*) in glagolsko-imenski predikatorji (*Jan je učitelj.*)

Predikacija ni skladiščno razmerje. Je jezikovna zmožnost izraziti neko lastnost.

Odnos med predikatnim in osebkovim izrazom = odvisnost; Način za izražanje odvisnosti je **ujemanje**.

Povedek in osebek sta v podrednem odnosu; povedek je odvisen od osebka. Čas in naklon pa sta odvisna od govorca, tvorca besedila. Torej predikator (povedek) izraža tudi stališče tvorca.

Časovna umestitev je odvisna od trenutka, ko se govorno dejanje odvija.

Sraka vrešči

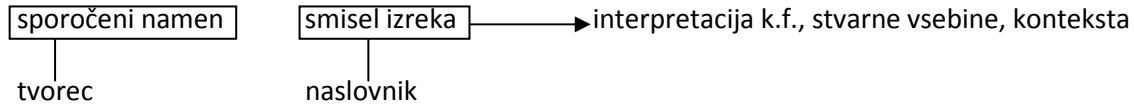
referenčno
dejanje

predikacijsko
dejanje

Sraka – pokažemo na zunajjezikovno dejanskost

Vrešči – pripišemo ji lastnost

POMEN : SMISEL

Smisel se **ne** nujno pokriva s pomenom – različne interpretacije (tvorčev : naslovnikov kontekst)

NAMEN

Glede na to, kateri namen izražamo in kako so izreki oblikovani, delimo izreke na:

4 osnovne (stalne) sporočanje oblike (po češki funkcijski šoli):

- izjava
- vprašanje
- želja
- ukaz

Med seboj se razlikujejo glede na razločevalne lastnosti, torej pomensko. Zanima nas, ali govorec vpliva na realizacijo ali je njegov namen naslovnika pripeljati v akcijo;

Razločevalne lastnosti stalnih oblik izrekov:

1. Govorec vpliva na realizacijo (+R, -R).
2. Sporočilni namen je naslovnika pripeljati v akcijo (+A, -A)

KF izjave: -R, -A.

KF vprašanja: -R, +A.

KF ukaza: +R, +A.

KF želje: +R, -A.

Sredstva za izražanje sporočevalne oblike / skladniki:

- leksikalna (vprašalnice – Zakaj nisi šel v šolo?)
- gramatična (morfol. sredstva, naklon, oblika za čas, osebo, število)
- fonična – glasovna (končna intonacija)
- transpozicija oblikosl. kategorij (zamenjan bes. red)
- frazeologizacija (stalne besedne zveze)

Govorec o naslovniku.

1. Predpostavka, da ne veš, da PROP.
2. Predpostavka, da te zanima zvedeti, da PROP.

Govorec do vsebine.

3. Vem, da PROP.

Lastna komunikacijska namera govorca.

4. Nameravam doseči, da spoznaš, da hočem, da veš, da PROP.

Vprašanja se glede na skladnike ločujejo v dve skupini: prava in neprava. Neprava so tista, na katera ne pričakujemo odgovora (retorična vprašanja). To pomeni, da ta vprašanja ne opravljajo osnovne funkcije, ki je značilna za to obliko (ne sprašujejo). Neprava vprašanja so tako podobna trditvam, saj naslovnika ne spodbujajo k akciji in ne pričakujejo realizacije.

prava:

1. odločevalna
2. poizvedovalna ali dopolnjevalna

neprava

1. retorična
2. očitek
3. prepoved
4. izražajo namen

PREDPOSTAVKE:

⇒ Predpostavka = mnenje, trditev, ki se v danem primeru sprejme za izhodišče ne glede na resničnost. Predpostavke so vidiki pomena, ki jih moramo predpostaviti, razumeti, jemati za samoumevne, da je izjava lahko smiselna.

Pragmatične predpostavke so ideje oz. misli, ki jih tvorec besedila oblikuje o informaciji ali o naslovniku;

1. predpostavka o informaciji (*ve/ne ve neke stvarne vsebine*)
2. predpostavka o pripravljenosti uresničiti neko dejanje (*da naslovnik neko stvar lahko naredi*)
3. predpostavka o zanimanju (*da naslovnika neka stvar zanima*)
4. predpostavka o želji po uresničevanju (*naslovnik naj bi si želel, da neko stvar napravi*)

BESEDILA GLEDE NA NAMEN

- prikazovalna (novica, obvestilo),
- zagotavljalna (obljuba, prijavnica),
- vrednotenjska (ocena, kritika),
- čustvena (nekrolog, ljubezensko pismo),
- pozivna (prošnja, ukaz, zapoved),
- poizvedovalna (anketa),
- povezovalna (pozdrav, čestitka),
- izvršilna (oporoka, sodba, odločba, pooblastilo).

Govorna dejanja so že dolgo temeljna sestavina pragmatike. Koncept je vpeljal filozof John Austin. Ko je iskal načine za obravnavanje jezika kot oblike dejanja, je najprej ločil:

KONSTANTIVNE IZJAVE

Izjave, v katerih rečemo nekaj, za kar lahko preverimo ali je resnično. npr. *šla sva dol v Como*.

PERFORMATIVNE IZJAVE

Izjave, v katerih storimo nekaj, za kar ne moremo preveriti, ali je resnično ali ne, lahko pa ocenimo "posrečenost" le-tega. Tako vprašanje *Ali si danes kam šel?* ni posrečeno, razen če Debby zanima Danov odgovor.

Austin je kmalu ugotovil, da so te razmejitve problematične. Npr. stavek *Leto 1096 bo leto blaginje in miru* ima strukturo preprostega konstantiva (opisnika), vendar lahko njegovo resničnost preverimo šele leto pozneje, za posrečenost izjave pa bi avtor moral dovolj dobro poznati stanje v svetu, da bi lahko podal veljavno napoved. Austinov naslednji sklep je bil, da vse izjave vsebujejo tako konstantivne kot performativne sestavine; v vseh nekaj rečemo in hkrati storimo. Zato je terminologijo konstantivno – performativno nadomestil s trojno razdelitvijo:

► **LOKUCIJE**

Dejanja, ki sestojijo iz tega, da nekaj rečemo (npr. izgovoritev glasovnega niza *Obljubim, da bom šel v Como*, ki vsebuje propozicijo oz. konstantivni vidik govornega dejanja.) dejanje
poimenovanja/izrekanja

► **ILOKUCIJE**

So to, kar storimo, ko nekaj rečemo (ko rečem *Obljubim da bom šel v Como* dam obljubo) dejanje
vplivanja

► **PERLOKUCIJE**

So to, kar storimo s tem, da nekaj rečemo (s tem da rečem *Obljubim, da bom šel v Como*, povzročim pričakovanje, da bom šel v Como.) dejanje učinkovanja

John Searle (Austinov učenec) formula govornega dejanja:

$F(p) - F$ pomeni ilokucijska moč/akcijsko plat vsakega govornega dejanja, p pa propozicijo/vsebinsko plat govornega dejanja (ki jo sestavljata referent in predikant)

Searle je sistematiziral Austinova dognanja o posrečenosti z ugotovitvijo, da je treba za pravilno definicijo vseh tipov govornih dejanj določiti štiri pogoje, ki so vsi nujni in obenem zadostni. Da je drugi primer (2) *Leto 1996 bo leto blaginje in miru* posrečena napoved, morajo biti izpolnjeni tile pogoji:

1. Pogoj propozicijske vsebine (opis prihodnjega stanja stvari)
2. Pripravljalni pogoj (govorec oziroma pisec ima ustrezne podatke, na podlagi katerih lahko oblikuje "veljavno" mnenje o prihodnjem stanju sveta)
3. Pogoj iskrenosti (govorec oz. pisec verjame, da bo prihodnje stanje sveta res tako, kakor ga opisuje)
4. Bistveni pogoj (izjava velja za dejanje, ki govorca oz. pisca zavezuje k verjetnosti, da bo prihodnje stanje sveta tako, kakor ga opisuje)

Dejanska raba pa se tovrstnimi pogoji pogosto poigrava. Primer (2) ima lahko povsem retoričen pomen, zato ne moremo ocenjevati njegove posrečenosti.

NAMEN GOVORNEGA DEJANJA (ilokucijska moč)

Searle:

- **asertivi** – izražajo verjetje, prilagajajo besede stvarnosti in zavezujejo govorca k resničnosti tega, kar trdi
- **direktivi** – izražajo željo, prilagajajo stvarnost k besedam in veljajo za poskus, da govorec poslušalca pripravi do tega, da nekaj stori
- **komisivi** – izražajo intenco, prilagajajo stvarnost besedam, veljajo za govorcevo zavezo, da bo storil določeno dejanje

- **ekspresivi** – izražajo razna duševna stanja, ne poznajo smeri prilagajanja med besedami in stvarnostjo in veljajo za izraze duševnega stanja
- **deklarativi** – ne izražajo duševnih stanju, prilagajajo besede stvarnosti in stvarnost besedam, njihovo bistvo je, da povzročajo spremembe v (institucionalni) stvarnosti

Austin:

- **verdiktivi** – podajanje sodbe (verdict) o nečem (ocena, mnenje, vrednotenje,..) Ni nujno da so dokončni
- **eksercitivi** – uveljavljanje (*exercising*) oblasti, pravic ali vpliva (ukazovanje, svetovanje, svaritev, glasovanje,..)
- **komisivi** – obljubljanje, ali kakšna druga zaveza – govorcju nalagajo (*commit*), da nekaj napravi, a vključujejo tudi izjave ali naznanila o namenu, kar niso obljube + zaobljube.. imajo očitne zveze z verdiktivi in eksercitivi
- **behabitivi** – imajo opraviti z držami in družbenim vedênjem (*social behaviour*), npr. opravičilo, čestitka, hvala, sožalnica, kletev, izziv
- **ekspozitivni** – z njimi postane razvidno, kako se naši izreki prilegajo poteku argumentacije ali konverzacije, kako rabimo besede, ali pa so v splošnem ekspozitivni. (npr. odgovarjam, dokazujem, dopuščam, ilustriram,..)

Kategorije se med seboj ne izključujejo. V dejanski jezikovni rabi je veliko hibridov. Celotna razvrstitev temelji na treh razsežnostih spreminjanja (psihološkem stanju, smeri prilagajanja in ilokucijskem smislu), če bi si za izhodišče izbrali druge razsežnosti (relativna moč, razlika med prilagajanjem in vztrajanjem, različna statusna razmerja med govorcem in poslušalcem, razlika med prošnjem in ukazovanjem,..), bi prišli do drugačnih razvrstitev.

V povezavi z govornimi dejanji pa je treba poznati še nekaj pojmov; že Austin je ugotovil, da je treba razlikovati med eksplicitnimi performativi in primarnimi performativi (ponekod poimenovani tudi implicitni performativi);

eksplicitni performativi: govorna dejanja tipa *Obljubim, da bom šel v Como* ali *To ladjo krstim za Lago di Como*, ki vsebujejo glagole kot sta *obljubiti* in *krstiti* v prvi osebi ednine, v sedanjiku, povednem naklonu, tvornem načinu, ki opisujejo vrsto dejanja, ki ga izvajamo.

primarni performativi: vse druge oblike izjav, npr. *Šel bom v Como*

Navadno domnevamo, da je s poglobitnimi tipi stavkov – v vlogi sredstev za zaznamovanje ilokucijske moči – povezana *dobesedna moč*; deklarativni stavki naj bi imeli asertivno moč, vprašalni stavki vprašalno moč, velelni stavki pa velelna moč. Kadar se ta vzorec podre, kot v stavku *Mi lahko pokličeš taksij?*, ki je dobesedno vprašanje o naslovljenčevi sposobnosti da pokliče taksij, deluje pa kot prošnja naj to stori, uporabljamo oznako *posredno govorno dejanje*. V zgornjem primeru je primarni "ilokucijski smisel" prošnja: izjava velja za poskus, pripraviti poslušalca do tega, da pokliče taksij. Ilokucijski smisel, ki določa dobesedno moč, je vprašanje, vendar je kvečjemu drugotnega pomena.

IMPLICITNI POMEN

Pragmatika mora nujno raziskati vrsto pomenov, ki izhajajo iz kontekstualno vpete narave govora kot dejanja in ki bi jih lahko združili s splošno oznako *implicitni pomen*. Pri tem gre za troje: nemožnost popolne eksplicitnosti, konvencionalna jezikovna sredstva za soočanje s to nemožnostjo, strategije za njeno izkoriščanje pri tvorjenju pomena.

Nemožnost popolne eksplicitnosti

Za vsako izjavo je množica neizrečenih podatkov, ki jih imenujemo *podatki o ozadju*. Te podatke včasih imenujemo tudi *skupna vednost* ali *skupna podlaga*, saj moramo domnevati, da jih – delno – poznata oba, izjavitelj in interpret. Te domneve sestojijo iz ponavljajočih se in obojestranskih elementov (vem, da ti veš, da jaz vem itn.), zato pogosto uporabljamo izraz *obojestranska vednost*. Seveda se implicitni pomen oblikuje in preoblikuje med jezikovno interakcijo.

Konvencionalna sredstva za sporočanje implicitnega pomena

V jeziki obstajajo številni konvencionalizirani nosilci implicitnega pomena, ki so orodja za povezovanje eksplicitne vsebine z relevantnimi podatki o ozadju:

- izrazi in konstrukcije, ki vsebujejo predpostavke
- referenčni izrazi

Strateško izogibanje eksplicitnosti

To, da v jeziku ne moremo biti povsem eksplicitni, lahko tudi strateško izkoriščamo.

Ustvarjalno izkoriščanje omejitev eksplicitnosti je torej eno od sredstev za tvorjenje pomena z jezikovno rabo.

To lahko neposredno ponazorimo s t.i. "laganjem o predpostavkah". Če vas vprašajo, zakaj niste prišli pravočasno, lahko odgovorite *Nisem uspel priti prej*, čeprav tega sploh niste poskušali. K razumevanju tega procesa je največ prispevala **Griceova** teorija *konverzacijske implikature*.

Grice je izdelal sistem "konverzacijske logike" ki temelji na nekaterih "konverzacijskih maksimah". To so intuitivna načela, ki naj bi vodila konverzacijsko interakcijo v skladu s splošnim **sodelovalnim načelom**.

Maksime se od pravil razlikujejo po tem, da so splošno veljavne, medtem ko pravila veljajo le za specifične primere. Sodelovalno/kooperativno načelo pravi:

Naj bo tvoj prispevek h konverzaciji tak, kakršnega na stopnji, na kateri nastopi, zahteva sprejeti namen in smer govorne izmenjave, v kateri sodeluješ.

Maksime so:

- maksima količine naj bo tvoj prispevek tako informativen, kot zahtevajo trenutni nameni izjave, naj tvoj prispevek ne bo bolj informativen, kot je potrebno
- maksima kvalitete naj bo tvoj prispevek resničen; ne reci tega za kar misliš, da ni resnično, ne reci tega, za kar nimaj zadostnih dokazov,
- maksima relacije/relevantnosti bodi relevanten
- maksima načina bodi jasen, izogibaj se nejasnim izrazom, izogibaj se dvoumnosti, bodi kratek, govori urejeno

Če upoštevamo da so te maksime navadno oz. normalno upoštevane v komunikacijski kulturi, v kateri so se izoblikovale, pripelje do nastanka konvencionalnih ali standardnih konverzacijskih implikatur. Običajno delovanje maksime kvalitete v stavku *Leto 1996 bo leto blaginje in miru* pripelje do implikature, da avtor verjame, da bo leto 1996 leto blaginje in miru in, da ima za to napoved zadostne dokaze. Konverzacijska implikatura ne sestoji le iz oblik implicitnega pomena, na katere konvencionalno sklepamo iz izraznih oblik in domnevnega standardnega upoštevanja konverzacijskih maksim. Tu nastopi tudi strateško izkoriščanje eksplicitnosti. Maksime so v številnih primerih "prekršene". Ker pa od govorcev pričakujemo, da so kooperativni in uporabljajo jezik v skladu z maksimami, kooperativni vsako jasno kršitev maksim interpretira kot zavestno dejanje, ki signalizira poseben (implicitni) pomen. Na tem temelječe sklepanje vodi do konverzacijskih implikatur, ki so dodane "standardnim" oziroma "konvencionalnim" implikaturam ali pa so od njih drugačne, torej do vidikov pomena, ki so še bolj

oddaljeni od tega, kar je dobesedno rečeno. Ko Dan v odgovoru na Debbyjino vprašanje opiše Como *Mogoče ni ravno najbolj zanimivo italijansko mesto, ampak vredno obiska*, krši podmaksimo maksime količine in maksimo kvalitete. Toda Dan s tem implicitno sporoči pomen, ki ga pozneje v konverzaciji eksplicira, namreč da Como nikakor ni najbolj zanimivo italijansko mesto.

Tipi implicitnega pomena:

1. predpostavka: implicitni pomen, ki ga moramo predpostaviti, razumeti, jemati za samoumevnega, da je izjava smiselna
2. (Logična) implikacija, posledica, konvencionalna implikatura: implicitni pomen, na katerega lahko logično sklepamo iz izrazne oblike
3. konvencionalna ali standardna konverzacijska implikatura: implicitni pomen, na katerega lahko konvencionalno sklepamo iz izraznih oblik in domnevnega standardnega upoštevanja konverzacijskih domnev
4. (nekonvencionalna ali priložnostna) konverzacijska implikatura: implicitni pomen, na katerega sklepamo iz očitne kršitve kakšne konverzacijske maksime in domnevnega upoštevanja sodelovalnega načela.

Medtem ko so 1., 2., in 3. tip povezani s konvencionalnimi sredstvi za sporočanje implicitnega pomena, ki jih tudi lahko strateško izkoriščamo, gre pri 4. tipu pravzaprav za strateško izogibanje eksplicitnosti.

Konverzacijske implikature lahko "izbrišemo" ali "prekličemo", jih spremenimo ali odstranimo tako da spremenimo izjavo ali ji kaj dodamo. (*Če znaš gledati okrog sebe – v tem primeru pa lahko najdeš prave zaklade*)

Konver. impl. so neločljive, kar pomeni da so lastnosti pomena celotne izjave in niso povezane le s posameznimi izraznimi oblikami. (*Como mogoče res ni Firenze, ampak je vreden obiska : Como mogoče res ni velemesto, ampak je vreden obiska*)

Konv. impl. so "predvidljive", zato lahko po njih vprašamo in jih ekspliciramo. Niso pa popolnoma določljive, zato njihov pomen – kljub predvidljivosti – v različnih primerih rabe oz. pri različnih govoricah ni nujno enak.

Griceova teorija konverzacijske implikature temelji na komunikacijskem modelu, ki najvišjo normativno vrednost pripisuje zahtevam po racionalnosti in učinkovitosti. Tudi socialno vedenje vsebuje norme, ki na videz zahtevajo kršenje maksim. Zlasti vljudnostne norme pogosto ne dovoljujejo povsem informativnih izjav, neublažene resnice ali popolne jasnosti, pa tudi tipi verbalne dejavnosti pod oznako humor brez kršenja maksim ne bi bili mogoči. Torej oba, vljudnost in humor, strateško izkoriščata nemožnost popolne eksplicitnosti in pri tvorjenju impliciranega pomena uporabljata številne mehanizme, ki jih je opisal Grice.

Leechevo vljudnostno načelo

Leech Griceovim sporazumevalnim načelom dodaja še načelo vljudnosti, saj načelo sodelovanja samo po sebi ne more pojasniti, zakaj so ljudje velikokrat tako posredni v izražanju, pa tudi, kakšen je odnos med pomenom in ilokucijsko silo, kadar gre za tipe povedi, ki niso izražene v pripovednem skladijskem naklonu. Leech meni, da je mogoče sociopragmatsko dokazati, da igra v določenih družbah v določenih okoliščinah načelo vljudnosti pomembnejšo vlogo kot načelo sodelovanja. Predvsem sta pri tem prizadeti maksima kakovosti in maksima količine, ko iz vljudnosti ne povemo tega, kar mislimo, ali ne povemo vsega, kar vemo.

Načelo vljudnosti se deli na več maksim:

- Maksima takta.
Zmanjšaj stroške sogovorca, povečaj korist za sogovorca.
- Maksima radodarnosti.
Zmanjšaj svojo korist, zvečaj svoje stroške.
- Maksima odobravanja.
Zmanjšaj grajo sogovorca, povečaj hvalo sogovorca.
- Maksima skromnosti.
Zmanjšaj lastno hvalo, povečaj svojo grajo.
- Maksima soglašanja.
Zmanjšaj nesoglasje med seboj in sogovorci.
Zvečaj soglasje med seboj in sogovorci.
- Maksima simpatije.
Zmanjšaj antipatijo med seboj in sogovorci.
Zvečaj simpatijo med seboj in sogovorci.

KONVERZACIJA

Jezikovne interakcije, različni tipi konverzacij;

Pragmatiki veliko pozornosti posvečajo njihovim strukturnim značilnostim in temu, kako razkrivajo dejansko dogajanje v jezikovni rabi.

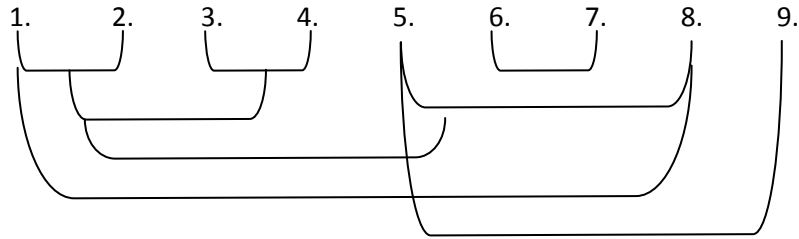
1. Debby: A si danes kam šel?
2. Dan: Ja, šla sva dol v Como. Tja grede z avtobusom, nazaj pa s hidrogliserjem.
3. Debby: Je tam kaj videti?
4. Dan: Mogoče ni ravno najbolj zanimivo italijansko mesto, ampak vredno obiska.
5. Debby: Mogoče bom tudi jaz naslednjo soboto naredila ta izlet.
6. Jane: Kaj misliš s tem, da *mogoče* ni najbolj zanimivo italijansko mesto?
7. Jack: On misli *gotovo* ne najbolj zanimivo ...
8. Dan: Samo vljuden hočem biti ...

Obstaja veliko institucionaliziranih tipov konverzacij, v katerih je že od začetka uveljavljena določena struktura (npr. v razredu, na sodišču,...). Obstaja tudi veliko skupnosti, v katerih podobne strukturne omejitve izvirajo iz splošnejših socialnih pravil (npr. starostne razlike določajo kdo in kdaj lahko govori). Kljub temu pa lahko rečemo, da so neformalne izmenjave, kot v zgornjem primeru, *lokalno urejene*. To pomeni, da se o tem kdo je pri konverzaciji na vrsti, odloča med samo interakcijo. Menjavanje govorcev, pa ni naključno, temveč razkriva vidike socialne ureditve. Govorci se menjavajo po nekem sistemu, zato so prekrivanja in tišina med menjavami besede po navadi minimalni.

Ko govorec začne govoriti, lahko do tega pride zaradi *samoizbire* ali pa *izbire drugih*. V (1)1 se Debby sama izbere in v konverzacijo vpelje novo temo. Toda po pravilu "trenutni govorec izbere naslednjega" za naslednjo menjavo besede izbere Dana. Dan ve, kdaj je na vrsti, ker je konec vprašanja značilno, prozodično zaznamovano *relevantno mesto prehoda*, jasen konec *sestavne enote menjave*.

Pomemben vidik konverzijske strukture je *sosledje* menjav. Sem sodijo konverzijske *otvoritve* in *zaključki*, *vrinjeni niz*, *pripravljalni niz (predniz)*,...

Celotna struktura jasno implicira nekakšno hierarhično ureditev, pri kateri so nekatera dejanja v sosledju središčna, druga pa pomožna. To ureditev lahko ponazorimo s shemo;

Sosledična ureditev izmenjave

Vzrok za pripravljalne nize je fenomen, ki mu pravimo *preferenčna ureditev*. Za razne tipe izjav obstajajo zaželeni in nezaželeni odgovori (glede na veljavni, socialno dogovorjeni status, ki usmerja produkcijo in interpretacijo).

ZVRSTI JEZIKOVNE RABE

Jezik ni enotna entiteta, zato tudi jezikovna raba ni enoten fenomen. Med manifestacijami jezika v rabi obstajajo velike razlike. To zamisel izraža Bahtinova teorija *govornih zvrsti*. Po tej teoriji vsako področje človeške dejavnosti in torej vsako področje komunikacije kaže bistvene povezave s številnimi tipi izjav (od preprostih menjav besede v konverzaciji pa do debele knjige; torej od primarnih oz. preprostih pa do sekundarnih oz. kompleksnih tipov), ki so sorazmerno stabilni glede tematske vsebine, jezikovnega sloga in kompozicijske strukture. Tem tipom izjav pravimo govorne zvrsti.

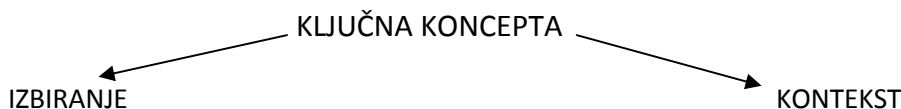
Tradicionalno je pragmatika proučevala štiri tipe enot, za katere je veljala ta oznaka:

- številne tipe govornih dejanj (*večinoma iztrganih iz področij človeške dejavnosti, saj je bil poudarek na njihovi domnevni splošnosti*)
- razne konverzacije (*pri katerih je več pozornosti posvečala kompozicijski strukturi kot pa jezikovnemu slogu ali tematski ureditvi*)
- nekatere nekonverzacijske tipe govornih dogodkov (*pozornost na institucionalnem kontekstu*)
- nekatere vrste tekstov (*pri teh so večinoma prevladovali bodisi vsebina bodisi jezikovni slog bodisi struktura*)

Za razne zvrsti obstajajo razne omejitve; npr. to kar se dogaja v nekaterih pisnih zvrsteh, ne izhaja iz tega, kar se dogaja v neformalni konverzaciji.

KLJUČNI POJMI

Kako jezik deluje v družbi, človekovem življenju?

IZBIRANJE

Nenehno jezikovno izbiranje;

Izbiramo vedno / zavestno izbira jezika (npr. v večjezikovnih okoljih, mešanih zakonih (različni govorce), osebe ki so spremenile svoj kraj bivališča,...), izbiranje na ravni zvrsti (narečje : knjižni jezik)

Izbiramo nezavedno izbira prozodičnih prvin (neobvladljivo), interferenca – vnos elementov iz enega sistema v drugega (transfer: pozitivni ali negativni (lažni prijatelji), tonemsko naglaševanje, izbiranje na ravni oblikoslovja (z most-a, z mostu-u), vikanje : tikanje, vljudnost, poimenovanje žensk (svojilni pridevniki izpeljani iz priimkov), izbiranje na ravni leksike (nekatero besede postanejo v družbi nezaželene, neprimerne v določenih socialnih položajih)

Izbire niso vedno enakovredne zaznamovane : nezaznamovane (buča : glava), formalno : neformalno, izbira na pomenski ravni

⇒ Izbira večinoma poteka nezavedno, v problematičnih situacijah (kjer je izbira pomembna) pa lahko izbiramo zavedno

Govorci ne izbirajo le oblik, temveč tudi strategije (npr. strategija spoštljivosti – specifične izbire na številnih strukturnih ravneh – na ravni jezika, sloga, oblik naslavljanja, besedišča na splošno, itn.) Nekatero izbire so popolnoma samodejne, npr. pri govorjenju materne jezika (ujemanje med osebkom in povedkom,...).

Do izbir prihaja tako pri proizvodnji kot pri interpretiranju izjave, oba tipa izbiranja sta enako pomembna za potek komunikacije in način tvorjenja pomena.

SPREMENLJIVOST, DOGOVORLJIVOST, PRILAGODLJIVOST

Hierarhično razporejeni pojmi potrebi za razumevanja procesa izbiranja kot temeljnega opisa jezikovne rabe; medsebojno povezane lastnosti splošnega predmeta, ki ga raziskuje jezikovna pragmatika, t.j. funkcionalnosti ali pomenskega delovanja jezika

Spremenljivost Lastnost jezika, ki določa paleto možnosti med katerimi lahko izbiramo

Hymes: Spremenljivost je ključnega pomena za proučevanje jezika kot načina delovanja.

V okviru pragmatičnega pogleda na jezikovno rabo ali verbalno dejanje, je ta trditev resnična, če pojem spreminljivosti posplošimo na celotno paleto spreminljivih možnosti, za katere moramo domnevati, da so dostopne uporabnikom jezika, da ti lahko "izbirajo". Paleta izbir pa ni nekaj statičnega ali stabilnega; ni določena enkrat za vselej, temveč se nenehno spreminja. V katerem koli trenutku interakcije lahko določena izbira izloči druge alternative ali pa ustvari nove v skladu s trenutnimi nameni izmenjave; vendar se o teh učinkih lahko vedno znova dogovarjamo.

Dogovorljivost Lastnost jezika, zaradi katere izbiranje ne poteka samodejno, po strogih pravilih oziroma na podlagi togih razmerij med obliko in funkcijo, temveč na podlagi izredno prožnih načel in strategij. Nobenega pravila ni, ki bi nam npr. povedalo, kdaj naj izberemo *Sem še kar zadovoljen* namesto *Nisem nezadovoljen*. Obstaja pa načelo (s katerim lahko manipuliramo), po katerem je oblika z

dvojnem zanikanjem, čeprav izloči pravo zanikanje, bliže negativnemu polu lestvice negativno – pozitivno, kot pa izjava, ki se zanikanju popolnoma izogne.

Prilagodljivost Lastnost, ki nam omogoča dogovorljive jezikovne izbire med spremenljivo paleto možnosti, s katerimi se približamo zadovoljitvi svojih komunikacijskih potreb. (npr. različne stopnje vpljudnosti)

Prilagodljivost in univerzalnost Pojem prilagodljivost (kot ga pojmuje pragmatika) je nerazdružljiv s pojmom univerzalnost, ki se opira na zamisel o prirojeni jezikovni kompetenci, ki naj bi bila genetsko določena, samostojna sestavina mentalne strukture in naj bi vsebovala celotno univerzalno slovnico, zato naj bi, na primer, usvajanja jezika ne bi bilo treba voditi s splošnejšimi učnimi strategijami.

ŠTIRJE VIDIKI RAZISKOVANJA

⇒ Osrednje točke koherentnega pragmatičnega pristopa k jezikovni rabi

1. KONTEKSTUALNI KORELATI PRILAGODLJIVOSTI (KONTEKST)

Ti potencialno zajemajo vse sestavine komunikacijskega konteksta, s katerimi morajo biti jezikovne izbire medsebojno prilagodljive, od vidikov fizičnega okolja pa do socialnih razmerij med govorniki in poslušalci ter vidikov duševnega stanja sogovornikov.

2. STRUKTURNI PREDMETI PRILAGODLJIVOSTI (STRUKTURA)

Ker komunikacijsko izbiranje poteka na vseh možnih ravneh jezikovne strukture, ki vsebujejo kakršnokoli spremenljivost, lahko pragmatični fenomeni zadevajo katero koli plast ali raven strukture, od glasov in fonemov pa do diskurza in višjih ravni, ter katero koli vrsto med ravnmi. Tu ne gre le za strukture, temveč tudi za načine strukturiranja.

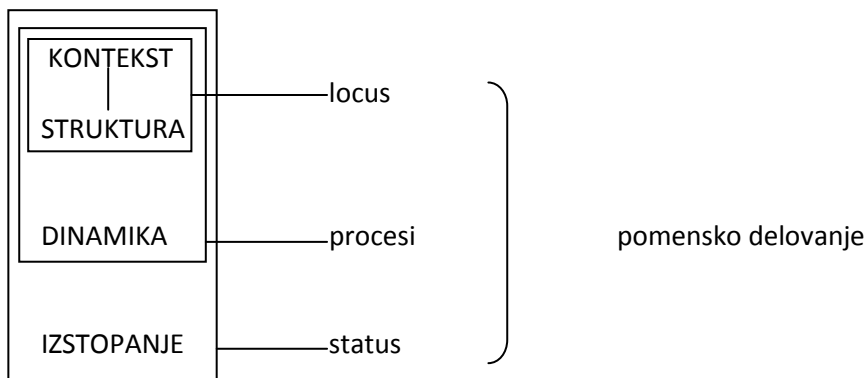
3. DINAMIKA PRILAGODLJIVOSTI (DINAMIKA)

Pojasniti jo mora vsak pragmatični opis ali razlaga tako kot se kaže v fenomenu časovnega razvoja procesa prilagajanja. Pri tem je treba upoštevati dogovorljivost izbir, razložiti dejansko delovanje procesov prilagajanja, odgovoriti je treba na vprašanja o tem kako se komunikacijska načela in strategije uporabljajo pri izbiranju in dogovarjanju o izbirah pri produkciji in interpretaciji.

4. IZSTOPANJE PROCESOV PRILAGAJANJA (IZSTOPANJE)

Vse izbire, bodisi pri produkciji bodisi pri interpretaciji, niso enako zavestne ali namenske. Nekatere so praktično samodejne druge pa močno motivirane. Pri njih gre za različne načine procesiranja v mediju prilagodljivosti, " človeškemu razumu v družbi". Izstopanje je odvisno od delovanja reflektivnega (metapragmatičnega) zavedanja, ki je navzoče v jezikovni rabi.

To so nujne sestavine ustreznega pragmatičnega pogleda na kateri koli dani jezikovni fenomen. Med seboj pa niso enakovredne. Njihovi prispevki se dopolnjujejo, njihova medsebojna razmerja ponazarjamo s shemo:

Struktura pragmatične teorije

S kombinacijo kontekstualnih korelatov in strukturnih predmetov lahko definiramo *locus* fenomena prilagajanja, t.j. opišemo kombinacijo jezikovnih in zunajjezikovnih koordinat v komunikacijskem prostoru govornega dogodka. (npr. procesi socializacije otrok pri izbirah na ravni koda,..).

Dinamika zadeva naravo in časovni razvoj razmerja med kontekstom in strukturo in je značilna za procese, ki so navzoči pri njuni interakciji; procesi so dinamika razmerij med kontekstom in strukturo.

Nedvomno je osrednja naloga večine specifičnih pragmatičnih raziskav razlaganje dinamike prilagodljivosti in dogovorljivosti, saj je to tesno povezano z definicijo procesov prilagajanja.

Dinamična medsebojna prilagodljivost konteksta in strukture je lahko v razumu uporabnikov jezika bolj ali manj izstopajoča. Zato raziskava izstopanja procesov prilagajanja pojasni njihov status v zavesti ljudi, ki so v njih udeleženi, se pravi njihov status glede na vrsto reflektivnega zavedanja, za katero lahko sklepamo da je bilo prvi pogoj za razvoj človeškega jezika ali pa njegova neposredna posledica.

⇒ Namen proučevanja pragmatičnih fenomenov kot dinamičnih procesov, ki z različno stopnjo izstopanja delujejo v razmerjih me kontekstom in strukturo, je ta da dojamemo pomensko delovanje jezika (oz. da spremljamo dinamično tvorjenje pomena v jezikovni rabi)

VIDIKI POMENSKEGA DELOVANJA JEZIKA

Vidike pomenskega delovanja jezika ne moremo pojmovati kot različne predmete raziskovanja, temveč jih je treba pojmovati kot različna stališča, s katerih lahko obravnavamo kateri koli jezikovni fenomen in polno raziščemo njegovo pragmatiko.

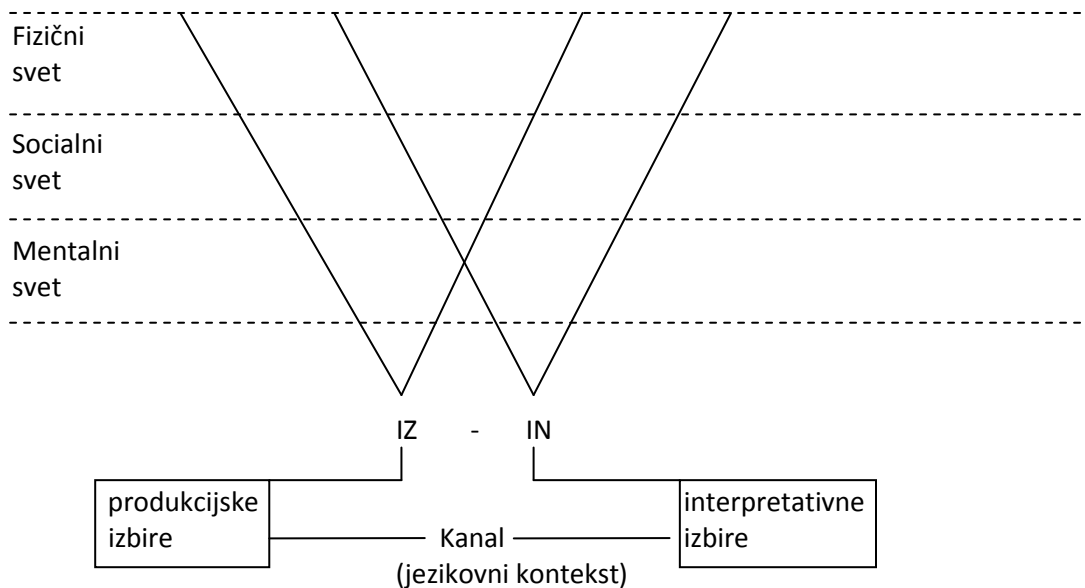
KONTEKST

Kaj so kolerati prilagodljivosti, ki motivirajo izbire in na katere te izbire vplivajo?

Natanko tako kot je v realnosti govornih ali pisnih jezikov beseda brez *jezikovnega konteksta* zgolj izmišljija in ne predstavlja ničesar razen sama sebe, v realnosti govornega živega govora izjava nima nobenega pomena če ni izrečena v *kontekstu situacije*. (Malinowski, 1923)

Jezikovna raba je vedno postavljena v kompleksno ozadje, s katerim je povezana na različne načine.

Shematična predstavitev kontekstualnih korelativ prilagodljivosti v vizualni obliki:

Osrednji točki sheme sta izjavitelj (IZ) in interpret (IN). Za potrebe pragmatične teorije sta izjavitelj in interpret funkcionalni entiteti ali socialni "vlogi" in ne resnična človeka (čeprav sta navadno tudi to). To, da sta funkcionalni entiteti je razvidno iz treh dejstev:

- v večini oblik neposredne interakcije se dogaja, da se vlogi IZa in INa stalno premikata od enega do drugega resničnega človeka
- ni nemogoče, da IZ prevzame vlogo INa svoje lastne izjave na kateri koli stopnji, ki pride po trenutku izjavitve

- ne le, da sta IZ in IN lahko v nekaterih trenutkih ena in ista oseba, temveč pri nekaterih tipih govornih dogodkov (npr. pri pisanju romana) obstajajo tudi stopnje na katerih Ina ti, razen tistega, ki ga v mislih ustvari IZ

Svetova IZa in INa torej nista strogo ločena; IN se lahko vključi v IZa, ne pa tudi obratno, saj izjavitelj vedno obstaja.

Izjavitelj in interpret sta predstavljena kot osrednji točki, ker kontekstualni vidiki fizičnega, socialnega in mentalnega sveta (ki med seboj prav tako niso strogo ločeni) v jezikovni rabi navadno niso dejavni, dokler jih na neki način ne aktivirajo kognitivni procesi uporabnikov jezika.

Za črte ki se na shemi stikajo v IZu in INu lahko rečemo da tvorijo *črte pogleda*. Vsak vidik konteksta znotraj črt pogleda lahko deluje kot korelat prilagodljivosti. Ta prispodoba nam grafično predstavi pomembno dejstvo, da IZ in IN (razen kadar sta ena in ista oseba) bivata v različnih svetovih. Seveda se ta svetova lahko tudi prekrivata, vendar so lahko celo elementi skupnega ozadja na prekrivajočih se področjih lahko videti drugačni, ker se zorni kot vedno vsaj malo spremeni – skupna podlaga ni nikoli zares skupna. Že premik pogleda zadošča, da se lahko kljub sorazmerni stabilnosti svetova izjavitelja in interpreta v katerem koli trenutku spremenita.

Shema nam pokaže da izjavitelj dela produkcijske izbire, interpret pa interpretativne izbire. Tudi izbrani komunikacijski kanal pa je kontekstualni element.

SESTAVINE KOMUNIKACIJSKEGA KONTEKSTA

UPORABNIKA JEZIKA: IZJAVITELJ IN INTERPRET

Univerzalna značilnost jezika je, da nam ponuja sredstva za razlikovanjemed govorečim subjektom (prvo osebo, deiktičnim središčem neposredne komunikacije), naslovljencem (drugo osebo) in preostalimi (tretjo osebo).

Izjaviteljevi številni glasovi

IZ ni nujno tudi prvotni vir informacije, čeprav je lahko *fizični izjavitelj* izjave. V nekaterih primerih je prvotni vir nemogoče določiti, zato ločujemo le med *izjaviteljem* in *viri*, ki se nadalje delijo na "enkratno odmaknjene vire (vir¹), "dvakratno odmaknjene vire (vir²),... ter "n-kratno" odmaknjene vire (virⁿ).

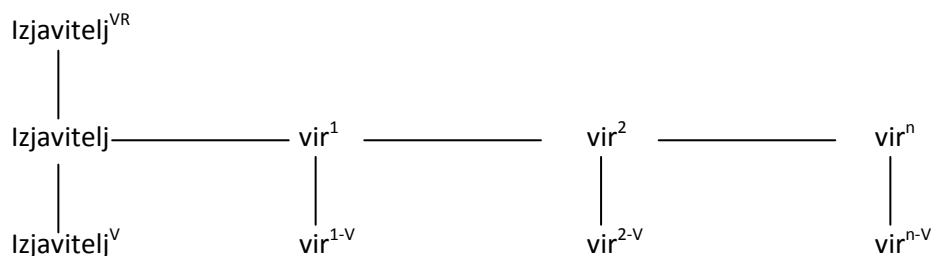
Izjavitelj in vsi možni viri predstavljajo vrste glasov, ki so udeleženi v vsakršnem primeru rabe.

Izjavitelj pa lahko v svoji izjavi evocira t.i. *virtualnega izjavitelja (Izjavitelj^v)*.

PRIMER:

1. Beatrice: Ali lahko grem?
2. John: Žal mi je, vaše prošnje niso odobrili.
3. Beatrice: A, nisem dovolj dobra.

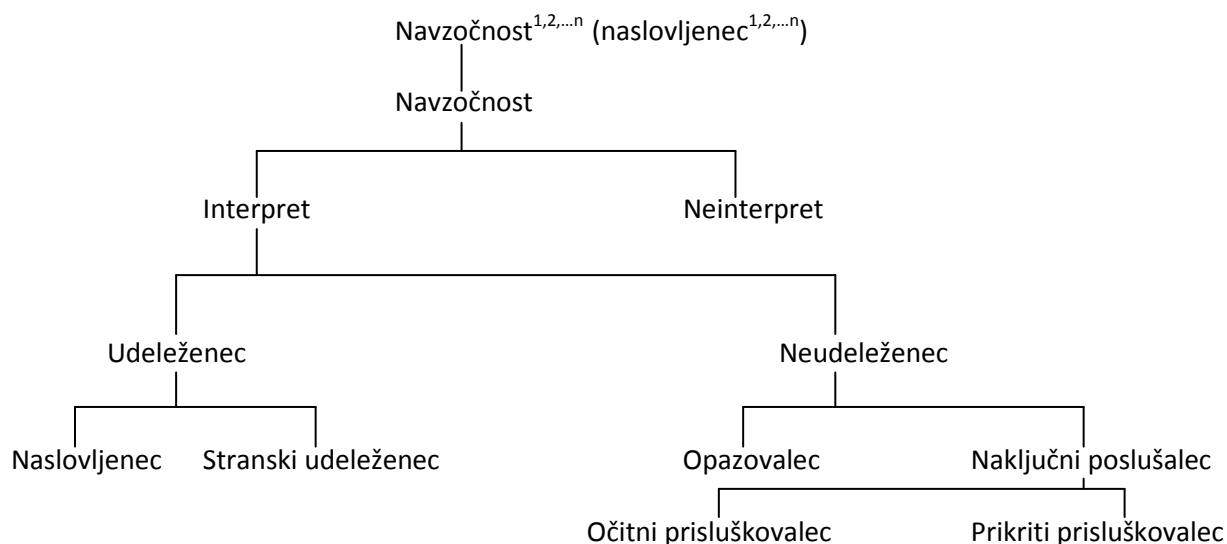
V tem primeru Beatrice v svoji izjavi (3) ne ocenjuje sama sebe, pač pa evocira virtualnega izjavitelja. Poznamo še druge tipe izjaviteljev; *vrinjeni izjavitelj (zlasti v pisnem diskurzu)*, *dejanski izjavitelj, vrinjajoči se izjavitelj (izjavitelj ki zavestno proizvaja diskurz, ki je ali bo vrinjen v širši komunikacijski kontekst)*..

Shema kategorij glasov

Interpretovne številne vloge

Interpreti do podkategorija t.i. *navzočnosti*, t.j. skupka oseb, ki so "navzoče" pri govornem dogodku ali v njegovi bližini, oz. v položaju, ki jim omogoča, da se v dogodku udeležujejo (kar ne velja le za ustne izmenjave, kdor koli je slušni razdalji od konverzacije, s ev njej lahko "udeležuje"). V trenutku, ko se navzočnosti začnejo udeleževati, bodisi s poslušanjem bodisi z branjem, postanejo *interpreti*. Izjavitelji lahko svoje izjave močno prilagodi tej možnosti.

Shema interpretovih vlog

Kadar izjavitelj postane interpret

To se zgodi v primer, ko interpret ne obstaja, razen tistega ki ga v mislih ustvari izjavitelj. Takrat se vloga interpreta popolnoma vključi v svet izjavitelja, čeprav jo pozneje prevzamejo stvarni uporabniki jezika, kar izjavitelj navadno tudi pričakuje. V tem primeru govorimo o *virtualnem interpretu* (*interpretu^V*).

Vpliv števil

Na naravo jezikovnih izjav ne vplivajo le tipi udeleženi izjaviteljev, temveč tudi to *koliko* jih je (*npr. javna : zasebna komunikacija*).

MENTALNI SVET

Izjavitelj in interpret pri svojem izbiranju aktivirata vidike fizične, socialne in mentalne stvarnosti, ki tako kot elementi, s katerimi je izbiranje medsebojno prilagodljivo, postanejo del jezikovne rabe. V mentalni svet največkrat nimamo neposrednega vpogleda, ker določena čustva zelo težko skrijemo.

Mentalni svet, aktiviran v jezikovni rabi, vsebuje KOGNITIVNE in EMOTIVNE elemente (spoznanje + čustva). Vseh lastnosti mentalnega sveta seveda ne more popisati, v grobem lahko torej mentalni svet ločimo na spoznavni in čustveni svet;

- Spoznavni svet zajema splošno vedenje o svetu (pridobljeno z izobrazbo, življenjskimi izkušnjami,..), verjetja in prepričanja (vera, moralne vrednote, različna prepričanja,..), kulturo v najširšem pomenu (npr. vljudnost),...
- Čustveni svet predstavlja čustvene povezave med ljudmi in čustvena stanja

Tvorčevo in naslovnikovo mentalno stanje vplivata na tvorbo in interpretacijo vseh izjav.

SOCIALNI SVET

Elementi socialne strukture vplivajo na deiktične izbire, slog in vsebino.

Socialni dejavniki, s katerimi so medsebojno prilagodljive jezikovne izbire, načeloma niso omejeni.

Govorni dogodek poteka vedno v okviru kake socialne *institucije* (to razumemo v zelo širokem pomenu, sem spadajo npr. šola, sodišče, televizija, dom, gostilna, delovno okolje, trgovina ...) in v *socialni situaciji* (razgovor med prijatelji, starši in otroki, sodnikom in kaznjencem, delavcem in delodajalcem, prodajalcem in kupcem ...) in je temu prilagojen. Jezikovne izbire torej niso več odvisne le od razmerij med izjaviteljem in interpretom, temveč tudi med katero koli tretjo stranko, ki je del diskurzivne topike ali je kako drugače vpletena.

Socialni svet obsega odnose med udeleženci na ravni hierarhične lestvice;

- hierarhično razmerje med tvorcem in naslovnikom
- kulturni stiki.

Iz načina menjavanja vlog (ne)verbalnih sredstev prepoznamo slog komunikacije (enakopravnost, nad- in podrejenost)

Udeleženci v sporazumevalni proces prinašajo svoje funkcije. Na izbiro sredstev vpliva tudi:

- poklicna pripadnost,
- starost (npr. sleng je vezan le na mlajšo generacijo; naslavljanje staršev od otrok → včasih so otroci starše vikali; odvisno od tradicionalnosti družbe),
- spol (spolsko vezane izbire: M/Ž literatura na ravni umetnostnih besedil; spolska izbira se povezuje s tradicijo, odraža se tudi v sodobno komunikaciji).

⇒ V razmerju med jezikovnimi izbirami in socialnim svetom so izjemnega pomena komunikacijske norme, specifične za situacijo, institucijo ali skupnost, ki jih moramo govorci upoštevati.

FIZIČNI SVET

Časovna deiktičnost in **prostorska deiktičnost** sta najbolj obravnavana in najvidnejša načina umeščanja jezikovnih izbir v fizični svet.

ČASOVNA REFERENCA

Čas = relativen pojem, ne pa absolutna vrednost

Primer: pozdravi primerni le ob določenem času dneva (*dobro jutro, dober dan, dober večer,...*)

Ko govorimo o časovni referenci razločujemo med:

- časom dogodka
- časom izjave
- časom reference (*ta zadeva jasno deiktično središče, ki se razlikuje od časa izjave*)

PROSTORSKA REFERENCA

Prostorski koncepti so pogosto podlaga metafor (npr. *pred koncem leta (čas), človeška bližina (socialni odnosi), visok glas (zvoki), visoka družba (status), biti na tleh (duševno stanje),..*)

Obstajajo indikatorji **abolutnih prostorskih razmerij** (npr. smeri neba, notranje orientacije (glava in rep živali, zadnji in prednji del avtomobila, ..), in pa **relativnih prostorskih razmerij** (pomen se spreminja glede na to kdo je v deiktičnem središču – točka kjer se nahaja izjavitelj v trenutku izjave)

Prostorska referenca je navadno povezana s stališčem, ki je lahko bodisi izjaviteljev prostor ali pa referenčni prostor (pri katerem se deiktično središče razlikuje od izjaviteljevega stališča);

Prostorski koncepti ki zaznamujejo smer, npr. *levo, desno, tukaj tam,..* so navadno povezani z prostorsko orientacijo izjavitelja. Deiktično središče pa lahko postane vse, kar obstaja izven izjavitelja (npr. *Trgovina s svilo je blizu stolnice* – ponazarja uporabo relativnega referenčnega prostora).

Materialne okoliščine govora

Kaj bova jedla za večerjo?

Ta stavek je bil izjavljen v materialnem kontekstu, v katerem imata izjavitelj in interpret določen nadzor nad tem, kaj bosta jedla za večerjo. Čeprav je dobesedni pomen tega stavka preprosto spraševanje po stanju v prihodnosti, se ta izrazna oblika najbrž ne bi pojavila v okoliščinah, v katerih sogovorniki nimajo nadzora nad izbiro večerje ali pa zanjo niso odgovorni.

Od takih fenomenov so odvisne številne vrste jezikovnih rab.

JEZIKOVNI KANAL IN JEZIKOVNI KONTEKST

Jezikovni kanal

Za verbalno komunikacijo (v nasprotju z znakovnim jezikom) je biološko na voljo samo en jezikovni kanal: *glasovi*. Glasove pa vedno spremljajo *neverbalni komunikacijski kanali*: gib, pogled, ...

Vsi drugi jezikovni kanali so "umetni" (npr. *telefon*). Jezikovna izbira se prilagaja različnim tipom jezikovnim kanalom; npr. neposredna konverzacija se ravna po drugačnih vzorcih kot konverzacija, pri katerih je kanal telefon. Za pisne kanale npr. obstajajo razne omejitve, jezikovne izbire v knjigi pa niso enake kot v pismu.

Ko govorimo o jezikovnih kanalih, se moramo zavedati, da je istemu govornemu dogodku pogosto namenjeno, da bo zaporedoma šel skozi več kanalov (npr. *politični govor*)

Jezikovni kontekst

Tudi sam diskurz je razsežnost, v katero so kontekstualno zasidrane jezikovne izbire. Proučevanje teh fenomenov imenujemo **kohezija**;

Kontekstualna kohezija oznaka *kohezija* se na splošno nanaša na *očitno zaznamovanje povezav v diskurzu in tekstu*. Zaznamovalci kohezij so lahko npr. priredja, anafora, demonstrativi,..

Upoštevati je treba še dve značilnosti jezikovnega konteksta :

Intertekstualnost (medbesedilnost): *razmerje med teksti, prepletenost tekstov, vpletenost enega teksta v drugega, vzajemna povezanost in odvisnost najmanj dveh besedil, postavljenih v razmerje (interakcija - lastnost teksta, da vzpostavi razmerje med drugimi teksti*

Sosledičnost: *univerzalna lastnost jezikovnih izjav je linearno zaporedje njihovih sestavnih delov. Sosledičnost teh delov je torej vedno pomenski vidik jezikovnega konteksta*

TVORJENJE KONTEKSTA

Konteksti se tvorijo v jezikovni rabi, zato so omejeni na razne načine; Kontekste iz praktično neskončnega števila možnosti ustvarja dinamika interakcije med izjaviteljem in interpretom v povezavi s tem, kar je "tam zunaj" (ali kar mislimo da je). Zato ima relevantni kontekst meje, čeprav te niso stabilne in se o njih lahko nenehno dogovarjamo. Izziv je v tem, da jih odkrijemo v specifičnih primerih jezikovne rabe, ne pa da jih vsiljujemo na podlagi ustvarjenega teoretičnega modela. Pri tem moramo upoštevati vsaj tri fenomene:

- *črte pogleda*, ki določajo mesto jezikovnega uporabnika glede na "svet", ki ga obdaja
- številne načine mentalne manipulacije s konteksti
- dejavne procese kontekstualizacije

ČRTE POGLEDA

(Črte ki se v *shematični predstavitvi kontekstualnih korelativov prilagodljivosti* stikajo v točkah IZ in IN)

- ⌘ zaznamujejo (nejasne) meje sestavin mentalnega, socialnega, fizičnega sveta, ki lahko delujejo kot kontekstualni predmeti prilagodljivosti

Ta shema zaznamuje *mesto* uporabnikov jezika, ki omejuje tip in količino "sveta" ki ga lahko aktivirajo. Te omejitve določajo mesto in gradivo procesa tvorjenja konteksta, tako na izjaviteljevi kot na interpretovi strani.

Primer. Če hoče nekdo opredeliti Veliko Britanijo kot primer tipa družbe in govoriti o *VB in drugih podobnih družbah*, mora poznati določeno število družb. Prav o tem, katere družbe pozna izjavitelj in kako dobro jih pozna, se bo spraševal interpret (presojal bo kje so izjaviteljeve črte pogleda)

Manipulacija kontekstov

Uporabniki jezika imajo izjemno sposobnost manipuliranja s konteksti, tako da stopajo v t.i. *mentalne svetove* in iz njih izstopajo.

Kontekstualizacija

Kontekst prispeva k jasnosti, ker se lahko o njem dogovarjamo, ga razumemo ali zavrnemo, sprejmemo razumevanje oz. se o njem ponovno dogovarjamo in tako naprej. Ta proces se imenuje *kontekstualizacija* in je eden od najpomembnejših sestavin verbalnega tvorjenja pomena. Ker so kontekstualne interpretacije dejavno *signalizirane* in/ali *uporabljene*, so v jezikovni analizi izredno *uporabne*, saj jih lahko *spremljamo*.

STRUKTURA

Pragmatika, ki v ospredje postavlja procese jezikovne rabe, ne potrebuje lastne temeljne enotne analize, saj jezikovno izbiranje deluje na vseh ravneh strukture, ki kažejo kakršno koli spremenljivost. Če hočemo raziskovati vidike pomenskega delovanja jezika, moramo torej te procese umestiti glede na specifične *strukturne predmete prilagodljivosti*, h katerim sodijo "strukture" v strogem pomenu besede in načela "strukturiranja".

Pri pojasnjevanju jezikovne strukture z vidika jezikovnega izbiranja moramo upoštevati 5 tem:

- izbiranje jezika, kodov in sloga
- osnovne sestavine za gradnjo izjav
- načela gradnje gruč izjav (*kompleksnejše besedilo, dialog,..*)
- načela gradnje izjav pri produkciji in interpretaciji
- navzočnost vseh elementov pri dejanskem izbiranju; izbire na enem področju so nujno prilagodljive izbiram na drugem področju, ena izbira pogojuje drugo. Odnosi med izbirami so dinamični, izbire niso statične

JEZIK

Izbira jezika je vezana na posameznikovo jezikovno zmožnostjo in pa o njegovih domnevah o tem, kaj razumejo interpreti. (*npr. pisanje prošnje za stipendijo ameriški fundaciji – koristno če pišemo v angleščini*)

Številni drugi kontekstualni predmeti prilagodljivosti, ki posledično vplivajo na jezikovno izbiro, presegajo sposobnost in izvedljivost (oziroma ocene o njiju) in so že od začetka umeščeni v povsem socialne razsežnosti sveta.

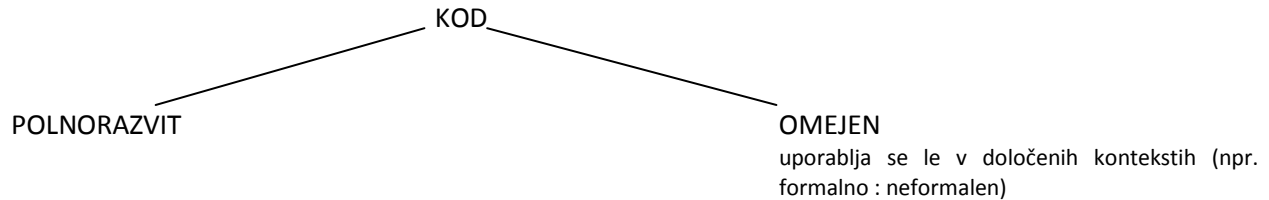
Npr. večjezične situacije (so skrajno prilagodljive); vsaka situacija v kateri pride do stika med jeziki lahko pripelje do raznih tipov **jezikovnih sprememb**:

- strnjevanja različna jezika prevzameta jezikovne značilnosti drug drugega in ki je rezultat zavestne ali nezavedne prilagoditve komunikacijskim potrebam drugega)
- razhajanja krepitve razlik, na primer, kadar prilagoditev onemogočajo negativni jezikovni odnosi
- ohranjanje jezika boj ja ohranitev, ko npr. grozi izumrtje (pritisk drugega jezika)
- interference vključevanja jezikovnih značilnosti (jezik, kod, zvrst,..) iz enega v drug jezik/sistem; TRANSFER: pozitiven, negativen)
- jezikovnega premika spremembe ravnotežja med različnimi jeziki, ki jih uporabljajo v isti družbi
- širitve jezika geografske širitve rabe določenega jezika
- prevlade jezika privilegiranost enega jezika glede na druge
- pomanjšinjenja jezika nasprotje prevlade
- smrti jezika ko nima več govorcev
- oživljanja jezika

DIGLOSIJA pojem, ki naj bi opisoval "sorazmerno stabilne jezikovne situacije", v katerih obstaja jasna funkcionalna razdelitev med "visoko" in "nizko" različico jezika (*en jezik deluje samo v obliki narečja, medtem ko ima drugi popolnoma razvite vse svoje aspekte*)

KOD vrst/žanr/register – vsaka prepoznana različica jezika

Paleta kodov za kateri koli jezik, ki ga govorijo v sorazmerno veliki skupnosti je praktično neomejena: standardni dialekti, regionalni dialekti, sociolekti, idiolekti (značilni za rabo posameznika), argoji, slengi, moška/ženska govorica, žargoni (npr. pravni register),..

Poznamo pa tudi prilagoditve jezika, ki so povezane s specifičnim kontekstom;

LINGUA FRANCA *vmesni jezik*, v komunikaciji med nedomačimi govorcji (npr. v diplomaciji francoščina, danes angleščina,..) ali pa kadar domači govorec jezik poenostavi v *tujsko govorico*, da ga lahko razume nedomači govorec, ki jezik slabo obvlada

Preklapljanje med različnimi kodi je zlasti v ustnem diskurzu izredno pogost pojav in priljubljena strategija.

SLOG

V kontekstu medetične in medkulturne komunikacije kode, ki so mejeni na (ali značilni za) verbalno vedenje entično ali sociokulturno indetificiranih skupin v specifičnih situacijah, pogosto imenujemo *komunikacijski slogi*. Izbire med slogi so sistematične, zavedne in sčasoma lahko postanejo nezavedne.

Jezi, kod in slog so široke ravni izbiranja, saj razlike med jeziki, med kodi in med slogi sestojijo iz sistematičnih skupin izbir med sestavinami za gradnjo izjav, med tipi izjav in med gručami izjav in med načeli gradnje izjav, pri čemer sta zadnji dve vrsti izbiranja relevantnejši za kode in sloge kot za jezike.

SESTAVINE ZA GRADNJO IZJAV

Če bi želeli opisati vse sestavine, bi morali pojasniti celotno slovnico. Pragmatika se osredotoča prevsem na:

- intonacijski potek + pavzo/premolk, hitrost, tempo, poudarek – na glasoslovni ravni – Z različnimi intonacijami lahko izražamo različne namene, različni govorcji svoja besedila različno segmentirajo, različni poudarki sporočajo različna sporočila
- izpeljevanje, pregibanje, zlaganje, delovanju anafore, semantična struktura besedišča, .. – na morfološki ravni

Stavki in stavčni elementi Za pragmatiko zanimivo področje funkcionalnih razmerij med samostalniški členi, ki zajemajo *slovnčna razmerja*, *kategorije sklonov* in *semantične vloge*. Te tri vrste rezmerij vzajemno delujejo na kompleksne in zanimive načine, kategorije sklonov pa imajo vlogo vmesnika med semantičnimi vlogami in sintaktičnimi funkcijami.

Te kategorije pokrivajo vrsto slovnčnih orodij, s katerimi lahko uporabniki jezika na razne načine konceptualizirajo dogodke; torej možnosti, med katerimi izbirajo in tako tvorijo pomen na stavčni ravni.

Za pragmatiko je zanimivo tudi področje *besednega reda*, saj celo v jezikih s t.i. prostim besednim redom obstaja zaporedje stavčnih členov, ki je manj zaznamovano od drugih možnosti.

S pragmatičnega vidika nas zanima kaj je bilo na ravni strukture dano na prvo mesto (hierarhizacija pomenskih sestavin).

Propozicije se strukturno ujemajo s stavčnimi elementi ali s stavki.

Temeljna sestavna dela "čiste" propozicije sta s slovničnega vidika *oseben* in *povedek*, s semantičnega vidika pa *referenca* in *predikacija*. To pomeni, da nekaj "prediciramo" o osebi, stvari, procesu, dogodku ali dejanju, na katero kaže "referenčni izraz".

Vzpostavljanje reference je dejanje, ki ga opravimo interaktivno, saj ima ista oblika lahko več različnih referentov, po drugi strani pa lahko na en referent kažemo z več različnimi oblikami. Otežena identifikacija nekaterih referentov je tudi posledica tega, da se izjaviteljeve in interpretove črte pogleda razlikujejo.

Nadstavčne enote Jezikovne enote višjega reda od stavkov lahko nedvomno identificiramo kot sestavine za gradnjo izjav. *Npr. dolga monografija vsebuje poglavja, podpoglavja, razdelke,..*

Izjave in gruče izjav Izraz izjava označuje vsak jezikovni niz, ne glede na njegovo dolžino in število navzočih glasov, ki ima jasen začetek in konec in ki ga proizvede ista oseba (oziroma iste osebe).

Gruče izjav so urejeni konglomerati izjav (*npr. konverzacija, dopisovanje,..*).

NAČELA GRADNJE IZJAV

Glavna načela gradnje izjav, ki vodijo produkcijo in interpretacijo izjav, so povezana z urejanjem vsebine. Čeprav potreba po koherenci ali relevantnosti izvira iz tega, kar nameravajo izjavitelji in interpreti storiti na ravni diskurza, se tudi na stavčni ravni jasno odseva v t.i. *informacijski strukturi* in/ali *tematski strukturi*.

Gradnja izjav na stavčni ravni

Vse izjave nosijo s seboj množico podatkov o ozadju, oz. domnevno skupno vednost s pomočjo predpostavke, implikacije ali implikature. Vse izjave na stavčni ravni in vsi stavki (razen preprostih ekspresivov), ki jih uporabljamo pri ustvarjanju daljših izjav, iz ozadja vzamejo določen element (ali več elementov), ki ga uporabijo kot *dano informacijo* (oz. *stara informacija*) o kateri povedo nekaj, kar lahko obravnavamo kot *ново informacijo*.

"Danost" pa ni pa ni enoten pojem. Razlikujemo med *pravimi danimi informacijami*, ki so v interpretovi zavesti polno dejavni (saj so bile v diskurzu že podane) in *dosegljivimi informacijami*, ki so npr. v diskurzu omenjene prvič, vseeno pa si jih lahko zlahka prikličemo v zavest.

Z bolj strukturnega vidika urejanja vsebine na stavčni ravni navadno razlikujemo med dvema funkcijskima sestavnima deloma:

- **tema** (*topika*) navadno na začetku stavka, zato se pogosto ujema s kategorijami dane informacije, sintaktičnega osebka in propozicijske reference
- **rema** (*komentar/fokus*) to, kar pride po remi

Strukturiranja na podlagi teme in reme ne gre enačiti s strukturiranjem na podlagi dano – novo.

Stalno medsebojno delovanje teh različnih načel urejanja vsebine oz. strukturiranja informacij, ki ga vodi splošna potreba po koherenci (*medsebojni povezanosti*), določa prispevek k tvorjenju pomena na stavčni ravni.

Gradnja izjav na nadstavčni ravni

Na stavčni ravni sicer delujejo načela strukturiranja, vendar jih ne moremo obravnavati, brez da bi upoštevali povezanost stavkov z drugimi stavki v širšem diskurzu (*razen če tvorijo enostavčne izjave*). Neposredno na nadstavčni ravni delujejo nekatera druga načela, ki jih prav tako vodi koherenca;

↳ Vzpostavitev ene ali več diskurzivnih topik (*vse diskurzivne topike med seboj niso enakovredne; ločimo med osrednjo diskurzivno topiko in obrobno diskurzivno topiko*). Načina vpeljevanja in razvijanja diskurzivnih topik imenujemo napredovanje diskurza.

⇒ Progresivna ureditev diskurza vodi v retorično strukturo, ki se tvori iz izbir odprte množice prepoznavnih razmerij med funkcionalno pomembnimi sestavnimi deli izjav v različnih plasteh strukturne ureditve oziroma (kadar gre za gruče izjav) med izjavami.

Gradnja gruč izjav

Pri njej delujejo vsa načela, ki vodijo urejanje izjav na diskurzivni ali nadstavčni ravni; diskurzivne topike so izbrane, razvijajo se progresivno in proizvajajo retorično strukturo, ki sestoji iz prepoznavnih razmerij med izjavami v gruči.

Pri konverzaciji se o vseh teh vidikih nenehno dogovarjamo; diskurzivne topike tu večinoma določajo osebe, ki prevzamejo besedo oz. jim je beseda dana. Napredovanje diskurza določajo (prilagodljiva) pravila menjav besede in pričakovanja, ki jih vodijo skupni priležni pari in interakcijske preference; ob obotavljanjih pa ga določajo tudi lažni začetki in popravki. Končni rezultat je urejeni (ali samourejajoči se) niz konverzacijskih potez in izmenjav, ki se ne ravna nujno po linearnem zaporedju, temveč upošteva splošna načela koherence in relevantnosti.

Jezikovno izbiranje nujno obsega, vse kar je bilo zgoraj naštetu (izbiro jezika, koda, sloga ter izbire sestavin za gradnjo izjav, s katerimi ustvarjamo specifične tipe izjav ali gruč izjav s splošnimi načeli gradnje izjav). Izbire na vseh teh ravneh so medsebojno prilagodljive in odvisne;

Leto 1996 bo leto blaginje in miru.

- stavek je napisan v slovenščini
- uporabljena je standardna različica slovenščine
- slog je formalen
- leksikalne izbire imajo močne pozitivne konotacije, toda nejasno semantično vsebino
- izbran je deklarativni tip stavka, ki ima obliko osebka s pomožnim glagolom (v prihodnjiku) in samostalniškim predikantom
- propozicija predicira prihodnje stanje o časovni referenci
- stavek je na začetku širše izjave in se rabi kot sestavni del izjave, ki pripada tipu govornega dejanja, ki ga lahko imenujemo "napovedovanje"
- širša izjava je monološki tekst tipa "uvodnika" ki ga intertekstualno določa sklicevanje na vrsto "poročil" ki se od navadnih poročil razlikujejo po tem, da zadevajo prihodnost ne preteklosti
- glede informacijske strukture je *letu 1996* dana informacija in tema, preostanek stavka pa je nova informacija in rema
- dana informacija v stavku predstavlja nadrejeno diskurzivno topiko (*letu 1996*, obravnavano z globalnega stališča), nova informacija pa vpeljuje dve podrejeni, vendar osrednji diskurzivni topiki (*blaginjo in mir*)

Vse te izbire so medsebojno povezane na številne načine, npr.; obstajajo povezave med formalnim slogom in naravo monološkega tipa diskurza, med rabo pisne oblike in standardne različice jezika, med tipom stavka, propozicijsko strukturo in tipom govornega dejanja ter informacijsko strukturo; med splošnim namenom diskurza in tipom govornega dejanja; med izbiro diskurzivnih topik in leksikalnimi izbirami,...

⇒Vsaka izbira je že sama po sebi konstelacija medsebojno prilagodljivih izbir.